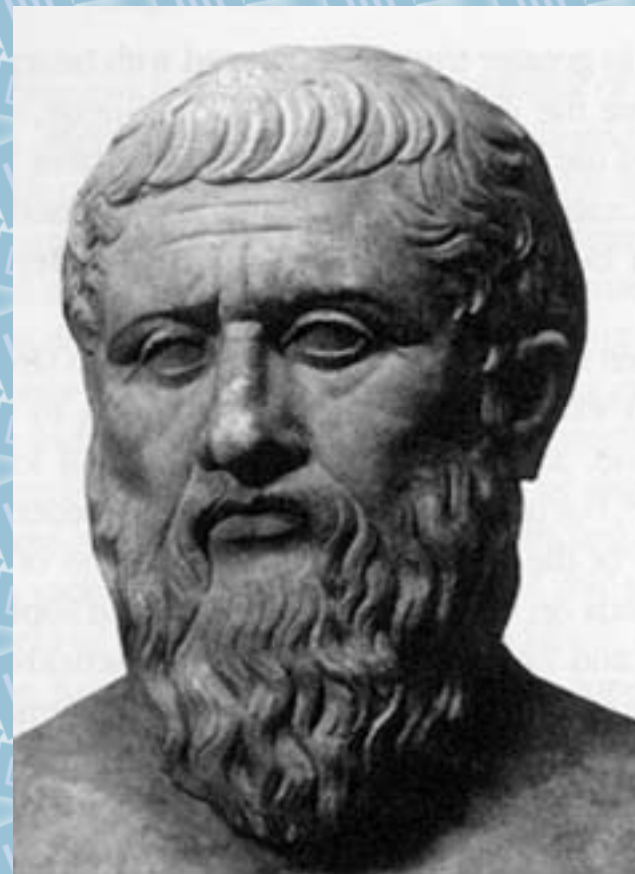

PLATON

(427 – 347 g. p. n. e.)

Aleksandar Čučković, Ekonomski fakultet, Subotica

Problem Platonovih dela

- Dijalog kao forma podrazumeva konverzaciju, a ne **izlaganje** – **otvorenost i nedogmatičnost**
- Svoje mišljenje stavlja u usta Sokratu ili nekom drugom
- Forma istraživanja je **dijaloška**, a spoljašnja forma sadrži **dekor i dramatičnost**
- **Traganje za istinom** i „**nameštenost**“ dijaloga odnose se međusobno kao razvoj stvari same i subjektivno mnjenje
- Pitanja se postavljaju tako da je moguć jedan **jedini odgovor**
- Treba razlikovati **predstavni** i **spekulativni sadržaj**
- Treba razlučiti kada se, vrlo slobodno, prelazi sa ideje na **mit** i obratno
- Umetnička vrednost isprepletana sa **didaktičkim pristupom**

Problem Platonovih dela

- **Odsustvo:**
 - **sistematskog izlaganja filozofije**
 - **pregleda celine**
 - **merila da li je predmet iscrpen ili ne**
- **Danas posedujemo ceo opus Platonovih spisa, ali ne i beleške sa predavanja koja je držao u Akademiji**
- **U celokupnom *Corpus platonicum*-u od 46 sačuvanih spisa već su stari odbacili 10 kao lažne**
- **Od napada antičke i moderne kritike ostalo je pošteđeno samo 5 spisa**
- **Od 36 spisa:**
 - **6 se odbacuje**
 - **6 uslovno prihvata**
 - **24 se smatra izvesno autentičnim**

Problem Platonovih dela

Autentični spisi se dele u 4 grupe (faze razvoja):

- 1. Sokratski period:** Platon se kreće na području svog učitelja, prikazuje njegov život i metodu, određuje etičke pojmove i u kojima se uglavnom dolazi samo do negativnog rezultata ispitivanja.
Dela: *Apologija, Kriton, Eutifron, Lahet, Ijon, Protagora, Harmid, Lisid, I knjiga Države.*
- 2. Prelazni period:** izgrađuju se stavovi prema aktuelnim etičko-političkim pitanjima, osamostaljuje se mišljenje i ustaje se protiv sofista.
Dela: *Gorgija, Menon, Eutidem, Hipija Veći, Hipija Manji, Kratil, Meneksen.*
- 3. Period zrelosti:** dublje se razvijaju ranije zamisli i utemeljuje se učenje o idejama
Dela: *Gozba, Fedon, Država, Meneksen.*
- 4. Pozni period:** ontološka strana teorije ideja biva zamenjena logičkom (dijalektičkom), metafizika biva zamenjena matematikom i astronomijom, usklađuje se sa istorijskim konkretnostima, zanemaruje se umetnička forma u korist spekulacije.
Dela: *Teetet, Parmenid, Sofist, Državnik, Fileb, Timaj, Kritija, Zakoni i Dodatak Zakonima, VII i VIII Pismo*

Teorija ideja

- **Platon stvarno postojanje pripisuje samo onome što je opšte, ideji, dobrom, dok ono što čulno egzistira jeste samo privid**
- **Ideja nije puki subjektivan pojam, već objektivna suština. Ideja kao bivstvena opštost postoji transcendentno**
- **To ne znači da ideje postoje prostorno odvojeno od čulnih stvari (ideje su bestelsna suštastva), već da poseduju realnost nezavisnu od čulnih stvari (ne menjaju se i ne propadaju s njima)**
- **Iz istog razloga one se ne nalaze u našoj svesti (mi ih nemamo), već se putem saznanja otkrivaju u duhu**
- **Platon naizmenično upotrebljava termine *idea* (ideja) i *eidos* (forma)**

Teorija ideja

- **Različiti konteksti u kojima se javlja suština Platonove teorije ideja:**
 - „lepo koj je čudesno po svojoj prirodi“, „uvek bivajuće“ koje ne nastaje, niti propada. (*Gozba*)
 - „bitna stvarnost sama, koju shvatamo kao pravo bivstvovanje“, „samo Isto, samo Lepo, Svako koje je ono samo“, „biće samom za sebe samo“, „sama bit“ (*Fedon*)
- **Iz takvih formulacija onda izranja i reč *ideja*.**
- **U poznim Platonovim dijalozima utvrđuju se pojmovi: *genos, eidos* i *idea* čija značenja nisu uzajamno razgraničena, niti bilo koji od njih ima prednost**
- **Pojam ideje je izbio u prvi plan tek naknadno (Ciceron)**

Teorija ideja

- Čulne stvari Platon naziva slikama ideja, a ideje su *paradeigma* – uzori (kao što su umetniku uzor neke ideje po kojima stvara svoje delo).
- Ideja Dobra je centralna ideja:
 - saznajno načelo (omogućava saznanje)
 - ontološko načelo (bivstvovanja)
- U delu *Država* Platon dobro upoređuje sa Suncem, čija svetlost čini predmete prirode vidljivim za sve i stoga je izvor njihove vrednosti i lepote.
- Ideje su **uzroci štastva** svih stvari
- Jedno je uzrok štastva ideja
- Jedno = Dobro = Lepo

Teorija ideja

- **Inteligibilni svet ideja svoje bivstovanje duguje Jednom, koje je:**
 - **sjedinjavajuće načelo**
 - **svrha**
 - **Imanentno (jer ga fenomeni preslikavaju (*mimesis*), iako u oni u njemu i sudeluju (*methesis*))**
 - **transcendentno (jer nadilazi i samo bivstovanje)**
 - **svrha**
- ***Dobro* nije bivstvo, već se po dostojanstvu i moći uzdiže iznad njega**
- **HIJERARHIJA IDEJA: što je ideja apstraktnija to je viša**
- **Demijurg:**
 - **je upravljač (delatni uzrok) delovanja uma u kosmosu**
 - **a nije uzročnik (primarni uzrok ili „otac“, nego je to Jedno)**
- **Budući da je čulni svet slika sveta ideja, on nije potpuno nestvaran, ali sadrži element ne-bića**

Saznanje kao sećanje

- Saznanje nije *učenje* (Sokrat), već *sećanje* (*anamnesis*).
- Učenje ne kao unošenje novih sadržaja u svest, nego kao podsticanje „sećanja“ svesti
- Svest tako otkriva ono što je već nekako posedovala u svojoj biti

Saznanje spoljašnjih stvari zavisi od samog spoljašnjeg realiteta. Ali ono što je u realitetu opšte, što nije vidljivo, opipljivo itd, ne može se saznati našom čulnom svešću, nego samo svešću kao *misaonom*.

- Dva nivoa sećanja:
 - reprodukovanje onoga već svesnog (zdravorazumski nivo)
 - saznanje kao samoudublјivanje svesti (logički smisao – uopštavanje onoga spoljašnjeg u opštoj biti svesti (Kant))

Platonovo favorizovanje *prisutnosti*

- Platon bivstvo (*ousia*) tumači kao *idea* ili *eidos* – prizor, izgledanje – ono što se opaža kod onog što je vidljivo
- U izgledanju izvorno leži:
 - štrčanje neke prisutnosti – PRISUSTVO (da-stvo) – *existentia*
 - ono što štriči – TO ŠTO PRISUSTVUJE (šta-stvo) – *essentia*
- Ali u Platonovoj filozofiji dolazi do:
 - favorizovanja *šta-stva*
 - unižavanja *da-stva* (do te mere da ono uistinu čak nije, jer samo izopačava ideju ugrađujući joj građu)
- Rezultat je nepremostiv jaz između:
 - ideje (uzora, ideala) kao onoga što stvarno biva (pra-slika)
 - pojave (privida) kao onoga što zapravo ne biva (pa-slika)

Dijalektika

- **Početni stav Platonove teorije o idejama:**
- **Izlazak okovanog iz pećine na dnevno svetlo je metaforično predstavljeno „izlaženje“ ljudske svesti iz varljivog pojavnog i čulnog sveta u sferu umnoga**
- **Ono što postoji kao čulni svet pojava ne predstavlja istinski bitak**
- **Ljudska svet načinom čulnog saznanja i mnjenja može dokučiti čulni pojavni svet**
- **Međutim, ako on nije istinski bitak, onda ni načini njegovog saznanja ne mogu biti istinski**

Dijalektika

- Moć vida = dijalektika (prva upotreba izraza).
- Dijalektika = put kojim se stiže do suštine
- Dijalektičar shvata bit svake stvari što znači – da **može sebi i drugima dati objašnjenje**
- Dijalektika ima dva vida:
 - **tehnički** (veština unošenja nereda u subjektivne predstave da bi se pokazala njihova ništavnost) – negativan rezultat
 - **epistemološko–ontološki** (put koji dušu kroz različite nivoe (od čulnog do idealnog) vodi do vrhunskog dobra i lepote)

Klasifikacija znanja

Treba razlikovati:

- **filozofe** (*episteme*), koji putem uma (*noesis*) saznaju počela (*arhe*)
– ideje i to metodom putem dijalektike
- **filodokse** (*doksa*), koji borave između saznanja (bivstvujućeg) i nesaznanja (nebivstvujućeg)

• Um (<i>noesis</i>)		biće (matematika, astronomija)
• Razum (<i>dianoia</i>)		geometrija, harmonija)
• Verovanje (<i>pistis</i>)		
• Slutnja (<i>eikasia</i>)		postajanje (mit, pesništvo, umetnosti)

Praktička filozofija

- **Srasla je sa dijalektikom i učenjem o idejama**
- **Platon stoji na stanovištu čvrste običajnosne zajednice života – nepodeljenost praktičnog života na sfere (moral, pravo, politika, ekonomija) – *Država***
- **Platon shvata da narušavanje običajnosne zajednice života vodi propadanju polisa**
- **Nasuprot stanovištu subjektivne slobode, moralnosti, prema kojemu se svaki pojedinac izdvaja iz sklada zajednice uzimajući samog sebe kao merilo onoga što je dobro i to, pre svega, dobro za njega samog. – sofistički stav**
- **Platon afirmiše ono OPŠTE – bit pojedinca i njegove zajednice i odstranjuje destruktivne elemente subjektivnosti, a sa njima i prava na vlastita uverenja, znanja svrhe, pa čak i privatnu svojinu.**

Platonova teorija države

- **Smatra da postojeći oblici uređenja države (demokratija, oligarhija, aristokratija, tiranija i monarhija) nisu dobri**
- **Zadatak iznalaženja ideje idealne države, Platon dodeljuje filozofiji i izlaže ga u svom dijalogu *Država***
- **Stav sofista: ne postoji jedan odgovor na pitanje šta je pravednost, već je on izraz interesa onoga ko je na vlasti, usled čega su svi zakoni jednako pravedni i nepravedni: **Ono što je za jednog pravedno za drugog je nepravedno i obratno.****
- **U Platonovo ime, sofistima se suprotstavlja Sokrat, nastojeći da pokaže kako je pravedno dati svakome ono što mu pripada, te da će pravedna država biti ona u kojoj budu zadovoljeni interesi svih, a ne samo jednog dela društva**
- **Drugi princip na kome počiva Platonova ideja države je da o svemu treba da odluči onaj koji zna, a ne većina, jer znanje nikada nije kod većine nego kod pojedinaca**

Idealna država

Staleško uređenje: umnost – trajni sklad

- Mudrost – vladari
- Hrabrost – branioci
- Umerenost – hranioci

pravednost

(svako obavlja svoj posao)

Psihologija

Četiri kardinalne vrline:

- Umni deo – čovek
- Voljni deo – životinje
- Požudni deo – biljke

duša

Sistem obrazovanja

godine	vrsta poučavanja
1 – 3.	Telesna snaga
3 – 6.	Pripovedanje mitova
7 – 10.	Gimnastika
10 – 13.	Čitanje i pisanje
14 – 16.	Pesništvo
16 – 18.	Matematika i astronomija
18 – 20.	Vojničko vežbanje
20 – 30.	Dalje obrazovanje (činovnici)
30 – 35.	Dijalektika (komandanti)
50.	Vladar

Zakonske odredbe države

- **Žene treba da se obučavaju isto kao i muškarci**
- **Bračni odnosi moraju biti pod strogim nadzorom, a brak u pravom smislu biva dozvoljen samo proizvođačima**
- **Deca su zajednička**
- **Rađanje potomstva se vrši na osnovu odabira i nadzora vlasti.**
- **Isključuje se princip subjektivne slobode (svaka pojedinačnost).**
- **Svi imaju vrednost samo kao opšti ljudi**
- **Time ima da se iskorene: strasti, mržnja, sporovi, kriminal itd.**
- **Kasnije će u Zakonima ublažiti ove restriktivne odredbe idealne države.**

Teorija ideja: rodovi i vrste

- **Ideje su opštosti, tj. rodovi i vrste čulnih pojava stvari.**
- **Sve stvari duguju svoje postojanje svojim nepropadljivim rodovima i vrstama, odnosno:**
 - **svom učešću u njima**
 - **njihovom prisustvu u sebi.**
- **Rodovi su trajni, dok su njihovi pojedinačni likovi propadljivi.**
- **Ideja dobra (svrhe) je:**
 - **svojevrsni rod rodova**
 - **jedinstvena i opšta svrha svih rodova**
 - **svrha svih svrha**
 - **bit svih biti**
 - **ono kao Jedno gospodari u svim razlikama rodova, opštosti i pojedinačnosti stvari**
 - **ono neprolazno**

Stvarnost ideja

„Kad je Platon držao predavanje o svojim idejama i pomenuo nekakvo „stolstvo“ i „peharstvo“, rekao je (Diogen):

- ‘Moj Platone, ja vidim sto i pehar, a ‘stolstvo’ i ‘peharstvo’ nikako ne vidim.’

A ovaj mu odvrati:

- ‘Sasvim tačno, jer ti, svakako, imaš oči kojima se mogu videti sto i pehar, a razuma kojim se mogu videti ‘stolstvo’ i ‘peharstvo’ nemaš.’“

Diogen Laertije: *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, (VI, 53)

Idejna opštost i čulna pojedinačnost

„Ideju dobra, dakle, treba da shvatiš kao nešto što predmetima koji se mogu saznati daje istinu i što duši koja saznaje daje sposobnost saznavanja. Shvati je kao uzrok našeg znanja i kao uzrok istine koju saznajemo umom...

Tako i u stvarima koje se tiču saznanje prisustvo dobra ne daje jedino to da budu saznate, nego upravo iz njega samoga proizlazi njihovo bivstvovanje i njihova bit, a samo *dobro* nije bit, nego se po uzvišenosti i moći uzdiže iznad nje.“

Platon: *Država*, 508 b-c

Idejna opštost i čulna pojedinačnost

- *„Pošto je duša sve naučila, onda ne postoji ništa što bi nekoga moglo sprečiti da, ako se podseti samo na jedno – što se kod ljudi zove učenjem – sve ostalo pronade sam, ako je samo hrabar i uporan u traženju. Jer traženje i učenje je u potpunosti samo sećanje“.*

Platon: Menon

- **Saznanje nije rezultat učenja, već sećanja (*anamnesis*)**
- **Učenje kao unošenje u svest onih sadržaja kojih u njoj pre nije bilo**
- **Svest otkriva ono što je već nekako (kao dispoziciju) posedovala u svojoj biti**
- **Saznanje spoljašnjih stvari zavisi od samog spoljašnjeg realiteta, ali ono što je u realitetu opšte, što nije vidljivo, opipljivo itd., ne može se saznati našom čulnom svešću, nego samo svešću kao *misaonom*.**
- **Sećanje:**
 - uobičajeni, empirički smisao: reprodukovanje onoga već svesnog
 - logički smisao: saznanje kao samoudubljanje svesti, tj. uopštavanje onoga spoljašnjeg u opštoj biti svesti

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

„— A sada – rekoh – uporedi našu prirodu sa ovim stanjem da bismo videli da li smo zaista obrazovani ili nismo. Zamisli da ljudi žive u nekoj podzemnoj pećini, i da se duž cele pećine provlači jedan širok otvor koji vodi gore, prema svetlosti. U toj pećini žive oni od detinjstva i imaju okove oko bedara i bratova tako da se ne mogu maći s mesta, a gledaju samo napred, jer zbog okova ne mogu okretati glave. Svetlost im, međutim, dolazi od vatre koja gori iznad njih i daleko iza njihovih leđa. Između vatre i okovanih vodi gore put, a pored njega zamisli da je podignut zid kao ograda kakvu podižu mađioničari da iznad nje pokazuju svoju veštinu.

— Zamišljam – reče on.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- Zamisli uz to još da pored tog zida ljudi pronose razne sprave, i to kipove ljudi i drugih životinja od kamena i drveta, kao i sve moguće tvorevine ljudske umetnosti, ali tako da one iznad zida štrče, i da pri tom, kao što to obično biva, pojedini od njih u prolazu razgovaraju a drugi ni reči ne govore.
- Tvoje je poređenje neobično — reče on — a neobični su i tvoji zatvorenici.
- Slični su nama — rekoh. — Zar misliš da oni vide nešto drugo osim svojih senki i senki drugih ljudi, koje svetlost vatre baca na suprotan zid pećine?
- Kako bi mogli da vide kad su prinuđeni da celog veka drže glave nepokretno?
- A kad su u pitanju predmeti koje pored njih pronose? Zar neće i sa njima biti to isto?
- Razume se.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- A kad bi mogli međusobno da govore, zar ne bi ono što vide morali smatrati za realne stvari?
- Bezuslovno.
- A kad bi odjek dolazio sa suprotne strane zatvora? Zar ne misliš da će oni čim neko od prolaznika progovori verovati da to ne govori niko drugi, nego senka koja prolazi?
- Zevsa mi, tako je.
- Oni uopšte nijednu stvar neće smatrati realnom, osim ove senke predmeta koje su napravili ljudi.
- Tako je — reče Glaukon.
- A sada zamisli — nastavih ja — kako bi oni postupili kad bi im stvarno uspelo da se oslobode okova i izleče od neznanja...

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- Moglo bi biti samo ovo: kad bi neko od njih bio oslobođen okova i bio prinuđen da odjednom ustane, da okrene vrat i da pođe i pogleda prema svetlosti, dok pri svemu tome oseća bolove, a od svetlosti ne može da vidi one stvari čije je senke nekad gledao, šta misliš šta bi odgovorio kad bi mu neko rekao da je sve dotle gledao samo koještarije, da je sada mnogo bliže realnosti i da vidi pravilnije, pošto je okrenut većoj istini? A kad bi mu tada neko pokazao pojedine predmete koji prolaze i pitanjem ga primorao da odgovori šta oni znače, zar ti se ne čini da će on biti u neprilici i da će misliti kako je ono, što je ranije gledao, stvarnije od ono-ga što mu se sad pokazuje?
- Tako je, naravno.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- A kad bismo ga sad primorali da gleda u samu svetlost, onda bi ga zbolele oči, i on bi pobegao i okrenuo se prema onome što može gledati i verovao da je to zaista jasnije od onoga što mu se sada pokazuje.
- Zaista bi tako učinio — reče Glaukon.
- Kad bi ga sad odande neko silom odvukao uz težak i nepristupačan izlaz ne puštajući ga dok ga ne izvuče na sunčevu svetlost, zar ne bi on tada trpeo muke i ljutio se što ga ovaj vuče, i zar mu se, kad bi zatim došao na svetlost, oči ne bi zasenile tako da ne bi mogao videti ništa od onoga što mi zovemo stvarnim?
- Ili, bar, ne bi to mogao odmah.
- Morao bi da se navikne na svetlost kad bi hteo da vidi predmete gore. U početku bi najlakše raspoznavao senke, onda slike ljudi i ostalih predmeta u vodi, a same njih još docnije. Zatim bi, gledajući svetlost zvezda i meseca, lakše video nebeska tela i samo nebo noću, nego sunce i njegovu svetlost danju?

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- Svakako.
- Najzad će moći, mislim, da vidi i posmatra samo sunce onakvo kakvo je ono po sebi i na svome mestu, a ne njegove slike u vodi ili na nekom drugom mestu.
- Zacelo.
- I posle toga će već moći da dođe do zaključka kako je sunce ono koje određuje vreme i godine, koje vlada celim vidljivim svetom i od koga na neki način proizlazi sve što se može videti.
- Jasno je da će naposletku doći do toga.
- Dalje. Kad se bude setio svog prvog stana, ondašnje mudrosti i svojih drugova sa kojima je zajedno bio okovan, zar ne misliš da će se tada radovati ovoj promeni, i da će žaliti one koji su još tamo?
- Svakako.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- A ako tamo dole budu odredili počast, pohvalu i nagradu za onoga ko je najbolje video predmete koji su prolazili, najbolje zapamtio koji su od njih obično prolazili prvi, koji poslednji, a koji istovremeno, tako da bi najbolje mogao unapred reći koji će od njih sad naići, misliš li da će on posle ovoga još žudeti i zavideti onima koji tamo kod njih uživaju moć i ugled? Ili će sa njim biti kao sa onim Homerovim junakom, pa će žarko želeti „da pre bude kod siromašnog čoveka sluga“ i da trpi sve drugo pre, nego da veruje u te predstave i da živi na onaj način?
- Ja mislim da će više voleti da sve to trpi, nego da živi onakvim životom.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

- Promisli još i o ovom — rekoh. — Kad bi takav čovek ponovo sišao i seo na isto ono mesto, zar mu se, kad bi odjednom došao sa sunca, oči ne bi ispunile mrakom?
- Dabome da bi.
- Pa kad bi, dok su mu oči još zaslepljene i dok još lutaju ovamo-onamo — a ponovo privikavanje ne bi bilo kratko — opet poželeo da se sa onim zatvoreniciima takmiči u proceni onih senki, zar ne bi izazvao smeh i zar mu ne bi kazali da je odlaskom gore pokvario oči i da ne vredi ni pokušavati da se gore dospe? A kad bi neko pokušao da ih oslobodi i povede gore, onda bi ga i ubili, kad bi mogli da ga uhvate i da to učine.
- Razume se.

Alegorija pećine (Platon: *Država*, VII knjiga)

— Ovu sliku, dragi Glaukone, u celini moramo primeniti na ono što smo ranije govorili, te uporediti svet koji se pokazuje našem viđenju sa boravkom u tamnici, a svetlo ognja u ovoj sa snagom sunca. Ako, nadalje, ono uspinjanje i posmatranje onoga što je gore shvatiš kao putovanje duše u *sferu umnog* (noćton topon), onda si na tragu onoga što ja slutim i što si od mene želeo da čuješ. Ali, bog zna da li je to što ja nagađam istinito. U svakom slučaju, prema onome kako se te stvari pojavljuju, meni izgleda jasno da u području saznatljivog ideja dobra je ono poslednje i da je tek s mukom možemo sagledati. Ali kad se ona jednom uvidi, tada iz samog rasuđivanja nužno sledi da je ona uzrok svemu što je ispravno i lepo, da je u području vidljivog rodila svetlost i gospodara svetlosti, a da je u području umnog ona sama gospodarica koja daje istinu i um...”

Društvena priroda praktičkih znanja

- **Platon ne deli Sokratovo moralno, individualističko i subjektivno delatno stanovište (izvor krize polisa).**
- **Vraća se stanovištu jedinstva praktičkog života, ali ne više spontano-običajnosnom, već racionalno utemeljenom**
- **Etiku neopozivo povezuje sa drugim disciplinama praktičke filozofije: ekonomijom, pravom i politikom.**

Kritika platonizma

Platonu se zamera da:

- **podvostručavanje sveta (inteligibilni i čulni)**
- **postavljanje mnoštva bivstvenih suština bez metafizičkog utemeljenja ili osnove (ideje su nezavisne čak i od boga)**
- **ne uspelost objašnjenja odnosa između čulnih stvari i ideja:**
 - **uspeva, eventualno, epistemološko objašnjenje (kako se stvari saznavaju), pošto se uzima jedinstvo *logosa* te i *aisthesis***
 - **ali ne uspeva ono važnije, ontološko objašnjenje (kako stvari postaju).**
- **ne objašnjava odnose između ideja (npr. vrsta: rod) niti nalazi neko stvarno načelo jedinstva**